

Igor Karaman

Ružmarinka 5
Zagreb

HERALDIKA I HISTORIOGRAFSKI MITOVI O (PROTO)NACIONALNOJ IDEOLOGIJI U HRVATA

UDK 929.6(497.5)

Izvorni znanstveni članak

Prigodom nedavnog objavljivanja dva opsežna heraldička spomenika iz hrvatske kulturnopovijesne baštine (rukopisnoga grbovnika obitelji Ohmučević i tiskanoga grboslovnog zbornika Pavla Rittera Vitezovića), u ediciju je bio uvršten i uvod iz pera dr. Ive Banca pod naslovom »Biljezi identiteta: heraldika i nacionalne ideologije kod Južnih Slavena« (usp. Ivo Banac, Grbovi – biljezi identiteta; GZH – Zagreb, 1991). Tim povodom, u ovoj studiji autor razmatra ulogu heraldike, heraldičkog znakovlja i grbovnih sklopova pri iskazivanju protonacionalnih ili nacionalnih ideoloških sustava kod Hrvata tijekom stoljeća, uz kritičku analizu neadekvatnih interpretacija (historiografskih mitova) prisutnih u hrvatskoj povjesnici.

Priređujući za objavljivanje dva zanimljiva i vrijedna grboslovna (heraldička) djela hrvatske kulturnopovijesne baštine iz epohe turskih ratova, Ivo Banac izrazio je nesumnjivo svoj osnovni pristupni stav već samim naslovom knjige: »Grbovi – biljezi identiteta«.¹ Za našu raspravu od bitne je važnosti svakako Bančevo izrazitije i uže određenje glede razloga njegovoga znanstvenog zanimanja za grboslovnu baštinu, koje se očituje u naslovu uvodne studije – a glasi: »Biljezi identiteta: heraldika i nacionalne ideologije kod Južnih Slavena«.²

¹ Ivo Banac, Grbovi – biljezi identiteta (Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 1991).

² Ivo Banac, n. dj., str. 9.

Nasljedujući u ovoj raspravi upravo takvo priređivačevo usmjerenje, smatram kako je korisno upozoriti na dvije različite sastavnice grboslovlja, što nam se pritom nude kao »biljezi identiteta«. Prvu, jednostavnu i ishodišnu sastavnicu suštinski tvore *pojedinačni grbovi*, dok drugu, složenu i izvedenu sastavnicu napose predstavljaju *nizovi ili sustavi grbova* – koji, potonji, s gledišta njihove uloge u izražavanju međuodnosa tradicije i nacionalnih ideologija, često nose obilježja grbovnika (tj. heraldičkih zbornika).

U pojavi i širenju upotrebe grbova tijekom stoljeća srednjovjekovlja očituju se težnje raznih moćnih činilaca tadašnjega tradicionalnoga – tj. feudalnog ili komunalnoga – svijeta, da simbolički naglase vlastiti identitet. Tako, primjerice, u ediciji koja je pred nama, Josip Kolanović³ navodi kao imaoe grbovnih oznaka najprije križare, potom plemiće, crkvene dostojanstvenike, gradove, općine i strukovna udruženja (cehove) te najzad pokrajine ili države (koje ponajvećma preuzimaju grbove svojih knezova ili vladara). Stoga bih rekao, da je takva upotreba pojedinačnih grbova u doba srednjovjekovlja prvenstveno čin *individualizacije* utjecajnih sudionika onovremenoga društvenopovijesnog razvoja – a time nužno i čin svojevrsne »dezintegracije« ranijih, još nesazrelih, društvenopovijesnih sklopova.

Prijelaz od ishodišnih pojedinačnih grbova ka složenim, izvedenim nizovima ili sustavima grbova zbiva se – podjedno s poticajnoga, kao i s oblikovnoga gledišta – *putem mnogobrojnih varijantnih, pa i alternativnih procesa*.

Jedan od čestih slučajeva takvoga prijelaza predstavlja spajanje manjeg ili većeg broja prethodnih pojedinačnih grbova u novi *složeni grb* (okupljen na jednom, zajedničkom štitu), što se ponajčešće javlja kao izraz rodbinskog/ženidbenog spajanja članova raznih feudalnih obitelji. U cilju iskazivanja uglednih rodbinskih (genealoških) veza oblikuju se, dakako, također *složeni grboslovni (heraldički) prikazi*, s odgovarajućim nizovima grbova koji mogu biti ostvareni i u vidu pravih grbovnika (tj. heraldičkih zbornika).

Iz ovakvih poticaja nastao je djelomično i rukopisni grbovnik obitelji Ohmučevića, sadržan u ovoj ediciji. Pritom je u svrhu uzdizanja vlastitoga genealoškog porijekla podjednako iskorišten (povijesno dakako zanimljiviji, važniji) opsežni *dinastičko-teritorijalni heraldički sustav*, konstruiran i prezentiran u duhu ranonovovjekovne ideologizacije srpskoga srednjovjekovlja.⁴ Srodan *državno-teritorijalni heraldički sustav* – ali bez njegove instrumentalizacije u osobne ili obiteljske svrhe (barem s gledišta njegovog tvorca) – sadrži i drugi vrijedni grbovnik iz iste edicije: tiskani heraldički zbornik Pavla Ritera Vitezovića, oblikovan u duhu ranonovovjekovne ideologizacije hrvatskoga srednjovjekovlja.⁵

Valja naglasiti kako se već tijekom srednjovjekovnih stoljeća postupno javljaju dinastičko-teritorijalni ili državno-teritorijalni heraldički sustavi u jednostavnijoj varijanti (često i objedinjeni na jednom štitu), kao združeno grbovno znakovlje niza zemalja, pokrajina, gradskih općina, i sl. koje – u svojoj opsežnijoj ili skromnijoj ukupnosti – tvore državu nekoga vladaoca.

³ Ivo Banac, n. dj., str. 318 (tekst Josipa Kolanovića: Grbovi).

⁴ Usp. Ivo Banac, n. dj., str. 11–17.

⁵ Usp. Ivo Banac, n. dj., str. 17–19.

Bitna je odlika takvih teritorijalnih heraldičkih sustava srednjovjekovnoga porijekla, što su svojom heraldičkom simbolikom u suštini ponajvećma sukladni povijesnoj stvarnosti, glede opsega ili dosega prostorne moći vladaoca koji ih oblikuje i ističe. A upravo ova *sukladnost heraldičke simbolike s odgovarajućom povijesnom stvarnošću* predstavlja opću karakteristiku i temeljni kriterij izvornoga srednjovjekovnog grbovlja.

Nasuprot tome, kod raznovrsnih dinastičko-teritorijalnih ili državno-teritorijalnih heraldičkih sustava što se – osobito na slavenskom Jugu – javljaju od ranoga novog vijeka (poput onih iz grbovnika obitelji Ohmučevića ili Pavla Rittera Vitezovića), bitnu odliku i vrijednost predstavlja upravo *potpuna nesukladnost njihove integralne heraldičke simbolike s tadašnjom povijesnom stvarnošću*. Poticaj i svrha oblikovanja takvih *neoheraldičkih sustava* ne leže u simboličkom označavanju postojećih (stvarnih) dinastičkih/državnih prostornih sklopova – nego, naprotiv, u simboličkom označavanju takvih željenih (a nestvarnih) sklopova. Stoga je i združeno (ili međusobno povezano) grbovno znakovlje kod mnogobrojnih novovjekovnih teritorijalnih neoheraldičkih sustava na slavenskom Jugu uvijek simbolički iskaz određenih (uglavnom intelektualnih, ali i realpolitičkih) programskih ideja – *određenih protonacionalnih, nacionalnih ili pseudonacionalnih integracijskih ideologija*.

Objašnjenje za to valja tražiti u tadašnjim zbivanjima na južnoslavenskom prostoru, gdje je nezadrživo nadiranje turskih/osmanskih osvajača uzrokovalo gotovo posvemašnji rasap srednjovjekovnih državnih i društvenih struktura. U težnji ka njihovoj reintegraciji, oslanjali su se domaći (napose hrvatski) *realni politički faktori* uglavnom na živu i trajno prisutnu državno-pravno-teritorijalnu tradiciju i (barem djelomični) kontinuitet vlastitoga srednjovjekovlja. No, domaći krugovi *humanističke inteligencije* (bez stvarnih mogućnosti neposrednoga političkoga djelovanja u onovremenom društvu) često su skloni svoju realpolitičku nemoć nadoknađivati snagom i širinom imaginacije na razini takvih ideloških programa, kojima nedostaje bitno izravno uporište u vlastitoj efikasnoj državno-pravno-teritorijalnoj tradiciji srednjovjekovlja.

Zanimljivo je ustanoviti kako upravo ova dva primjera ranonovovjekovnih ideologiziranih neoheraldičkih sustava, što ih prikazuje knjiga Ive Banca »Grbovi – biljezi identiteta«, naročito ukazuju na čestu povezanost takvih sustava s jednim složenim, mnogoznačnim, proturječnim terminološko-konceptualnim korpusom koji svoje ishodište i uporište nalazi u starovjekovnoj ili antičkoj prisutnosti Ilira (kao narodnosne zajednice) ili Ilirika (kao prostorne zajednice) na našem tlu.

Upotreba tzv. ilirske/iliričke tradicije kod ovdje razmatranih grbovnika dvojako se vezuje uz njihove ideologizirane neoheraldičke sustave: s jedne strane, vezuje se s *povijesnoga gledišta*, putem tekstualnoga sadržaja koji donosi tzv. *ilirsko/iliričko nazivlje* – i to pretežno u funkciji sinonima za južnoslavensku cjelokupnost (shvaćenu bilo u tobožnjem svehrvatskom ili u tobožnjem svesrpskom smislu); s druge strane, vezuje se s *heraldičkoga gledišta*, putem grbovnoga sadržaja koji donosi tzv. *ilirsko/iliričko grbovno znakovlje* (polumjesec i zvijezdu) – i to kao adekvatni simbolički biljeg iste južnoslavenske/svehrvatske/svesrpske cjelokupnosti.

Valja ovdje odmah naglasiti da je navedeni *tzv. ilirski/ilirički terminološko-konceptualni korpus* suštinski još uvijek prisutan u našoj povijesnoj znanosti samo u sklopu jednoga *zabludnoga historiografskoga mita*,⁶ a to nesumnjivo također otežava odgovarajuće grboslovno znanstveno osvjetljavanje stvarnoga značenja primjene *tzv. ilirske/iliričke heraldičke simbolike* u našoj prošlosti ili sadašnjosti.

Naime, temeljna historiografska zabluda glede *tzv. ilirsko/iliričkoga korpusa* jeste u tome, što se njegova terminološka upotreba (dakle primjena *tzv. ilirskog/iliričkoga nazivlja*) s gledišta njegovoga konceptualnoga (dakle pojmovnog) značenja uvijek i gotovo isključivo tumači kao sinonim za južnoslavensku cjelokupnost. Pritom se ignorira ili marginalizira presudna činjenica, da je na hrvatskom tlu tijekom stoljeća novovjekovlja – sve od epohe turskih ratova, pa do početka preporodnih gibanja – *pojmovni sadržaj istog tzv. ilirskog/iliričkoga nazivlja veoma često ustinu bila stvarna hrvatska cjelokupnost* (i to, dakako, ne u smislu ranije spomenutoga tobožnjeg svehrvatstva južnoslavenske cjelokupnosti). A valja napomenuti kako jednaku upotrebu istoga nazivlja susrećemo u raznim vremenima i prostorima također u smislu stvarne srpske ili slavenske cjelokupnosti.

No, u takvim slučajevima kao heraldički ekvivalent za *tzv. ilirsko/iliričko nazivlje* uglavnom se ne primjenjuje *tzv. ilirsko/iliričko grbovno znamenje* (polumjesec i zvijezda) – nego *odgovarajući drugi grbovi ili grbovni sklopovi*. Upravo s toga gledišta može nam valorizacija heraldičke i neoheraldičke dokumentacije koja se vezuje uz raznovrsne ideološke programe na našem prostoru biti od znatne pomoći pri njihovoj historiografskoj analizi.

U tom smislu potrebno je ovdje upozoriti, kako se već sredinom 17. st. – dakle prije Vitezovićevog ideologiziranoga (ilirskog/iliričkog, južnoslavenskog, tobožnjeg svehrvatškog) neoheraldičkoga sustava – na tlu Hrvatske oblikuje jedan daleko važniji takav sustav posve suprotnog utemeljenja i usmjerenja. Taj bismo sustav, doista, glede njegovoga neoheraldičkoga sadržaja ili opsega mogli označiti tek kao svojevrsni »minigrbovnik«, ali on zato glede svojega ideološkoga sadržaja (prezentiranog u komplementarnom tekstualnom, kartografskom i heraldičkom obliku) predstavlja *temeljno izvorište više-stoljetnoga kontinuiteta tradicionalnih/kasnofeudalnih i modernih/građanskih hrvatskih političkih, protonacionalnih i nacionalnih programa*.⁷

Riječ je o dokumentu u kojem se očituje suštinski *politički program hrvatskoga kneza i bana Petra Zrinskog*, usmjeren prema reintegraciji državne samosvojnosti Hrvatske – a pritom, dakako, i prema obnovi moći knezova Zrinskih na prostorima što su bili potpali pod tursku vlast. Životno djelo Petra Zrinskog obuhvaća napose dvadesetogodišnju poticajnu i stvaralačku djelatnost na gospodarskom, kulturnom i vojno-političkom polju. Njegovi gospodarski naponi upravljani su prema unapređivanju uloge hrvatskih krajeva u sjevernojadranskom pomorstvu; za doprinos kulturnom razvoju do-

⁶ Usp. Igor Karaman, Prosvijećeni (reformni) apsolutizam na tlu Habsburške monarhije kao etastički sustav prijelaznog razdoblja (»Historijski zbornik« XXXIX, Zagreb 1986), str. 234–236.

⁷ Igor Karaman, Hrvatski programi (»Svjetlo« 2, Karlovac 1991, str. 7–11).

voljno je spomenuti značenje tadašnjega poznatog ozaljskoga kruga, koji je – nasljeđujući protestantske i druge prethodnike – nastojao u novovjekovnom jezičnom sustavu objediniti svu baštinu čakavskih, kajkavskih i štokavskih sastavnica hrvatskoga narodnog bića, a njegovi vojno-politički pothvati na kopnu ili moru imali su za cilj napose oslobađanje pounjskoga i dinarskoga područja srednjovjekovne Hrvatske.

Ukupnu spomenutu djelatnost kneza Petra Zrinskog povezuje, s jedne strane, izrazita suprotstavljenost politici habsburškoga dvorskog apsolutizma, a s druge strane uska povezanost s hrvatskim činiocima na istočnoj obali Jadrana (dijelom pod mletačkim vrhovništvom) te izravno s Mletačkom Republikom – koja mu je tijekom svojega četvrtstoljetnoga ratovanja s Turskim/Osmanskim Carstvom (1645–1669) predstavljala jedinog prirodnog i svestranog vanjskopoličkoga saveznika.⁸

Upravo se na takvom ideološkom sustavu temelji dragocjeno kartografsko svjedočanstvo, što je prvi put objavljeno u slavnom djelu trogirskoga povjesničara – inače mletačkoga uglednika – Ivana Lucića »De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex« (Amsterdam 1668., prvo izdanje 1666).⁹ Ova je zemljopisna karta posvećena knezu i banu Petru Zrinskom – a osnovna joj je svrha da objasni izmijenjeni, tada suvremeni pojam Ilirika. Naime, kao »današnji Ilirik« (u latinskom izvorniku »Illyricum hodiernum«) ovdje je prvi put programski obuhvaćeno zajedništvo četiriju izdvojenih srednjovjekovnih državnopravnih jedinica (kraljevina): Dalmacije, Hrvatske, Slavonije i Bosne.¹⁰

Takvo *ново hrvatsko shvaćanje pojma Ilirika* prezentirano je na dokumentu usporedno u nekoliko vidova: tekstualno, objašnjenjima u legendi; kartografski, pomoću ocrtanih teritorijalnih dimenzija četiriju navedenih srednjovjekovnih/predturskih državnopravnih jedinica; te najzad heraldički, isticanjem *sustava četiriju grbova za kraljevine Hrvatsku, Slavoniju, Dalmaciju i Bosnu* u vrhu zemljopisne karte. Na taj način, naziv i pojam suvremenog Ilirika – kao sinonima za novovjekovni politički program obnove hrvatske cjelokupnosti – već se ovdje s gledišta ideologiziranoga neoheraldičkog sustava jasno odvaja od tradicionalnoga tzv. ilirskoga/iliričkoga grbovnog znakovlja (polumjeseca i zvijezde), a umjesto toga svoj simbolički iskaz zasniva na realpolitičkoj tradiciji hrvatskoga srednjovjekovlja.

Dakako, uključivanje (uz trojnu zajednicu Dalmacije, Hrvatske i Slavonije) također i ukupnog teritorija srednjovjekovne bosanske države u prostorni sklop političkih težnji hrvatskoga bana kneza Petra Zrinskog, moglo

⁸ Ferdo Šišić, Posljednji Zrinski i Frankopani na braniku domovine (u zborniku: »Posljednji Zrinski i Frankopani«, Zagreb 1908, str. 9–124).

⁹ Na to izuzetno vrijedno kartografsko svjedočanstvo upozorio je dr. M. Kurelac u povodu 300. obljetnice njegova postanka: Miroslav Kurelac, »Illyricum hodiernum« Ivana Lucića i ban Petar Zrinski (»Zbornik Historijskog instituta JAZU« 6, Zagreb 1969, str. 143–154).

¹⁰ Za ovaj kartografski dokument usp. također: Miroslav Kurelac, Lucić Ivan (u ediciji: »Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture«, Zagreb 1980, str. 342); Ankica Pandžić, Stare karte i atlasi Povijesnog muzeja Hrvatske (Zagreb 1987), str. 73; Ankica Pandžić, Pet stoljeća zemljopisnih karata Hrvatske (Zagreb 1988), str. 69.

je pritom imati izvjesnu povijesnu osnovu prvenstveno pozivom na tradiciju nekadašnje uloge i moći njegovih velikaških preda Bribirskih-Šubića (početkom 14. st.). Nakon zatora roda Bribirskih-Šubića-Zrinskih, od kraja 17. st. pa nadalje, uključivat će tradicionalni i moderni hrvatski programi u državno-političku i narodnosnopolitičku cjelokupnost prvenstveno one susjedne krajeve, koji su prema odredbama Karlovačkog mira iz 1699. ostali ipak pod turskim/osmanskim vrhovništvom; oni, kao tzv. Turska Hrvatska, trajno ostaju nevraćenim segmentom hrvatskog prirodno-povijesnog i narodnosnog prostora.

S obzirom da je ovdje dosad (u knjizi Ive Banca »Grbovi – biljezi identiteta«) Pavao Ritter Vitezović predstavljen isključivo kao tvorac jednog ideologiziranog neoheraldičkog sustava u duhu identifikacije ilirstva/južnoslavenskosti/ tobožnjeg svehrvatstva, potrebno je istaknuti kako spomenuti Vitezovićev grbovnik – suprotno tezama naše historiografije¹¹ – predstavlja tek marginalni segment ne samo u cjelini njegovoga životnog djela, nego naročito glede njegovih ideološko-političkih usmjerenja. Vitezović je svoj grbovnik oblikovao (uz neke druge srodne publikacije) u specifičnim okolnostima oko 1700. godine, kad je želio dugoročne hrvatske interese unaprijediti osloncem na tadašnje aktualne imperijalne pretenzije habsburškoga dvorskog apsolutizma prema balkanskim zemljama.

Međutim, suštinom svojeg opsežnog, raznovrsnog, plodnog djelovanja na svim područjima društvenog, političkog, kulturnog života Banske Hrvatske – u teškim uvjetima nakon pogibije kneza Petra Zrinskog i zatora dvaju objedinjenih hrvatskih velikaških rodova (Zrinskih i Frankopana) – nastavlja i razvija Pavao Ritter Vitezović upravo njihova programska usmjerenja.¹² Kao neoheraldički iskaz takvog ideološkoga sustava (u duhu stvarne cjelokupnosti hrvatstva na realpolitičkoj državno-pravno-teritorijalnoj tradiciji srednjovjekovlja) govori, primjerice, trojno grbovno znakovlje Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije na poznatom zagrebačkom ciklusu oltarnih slika Bernarda Bobića: one su inspirirane stremljenjima ka političkoj i kulturnoj reintegraciji hrvatskoga društva, za što se zalagao tadašnji vodeći zagrebački intelektualni krug okupljen uz biskupski dvor i Vitezovićev gradečki »muzej«.¹³

U tom smislu, neoheraldičkim biljegom ličnosti i djela Pavla Rittera Vitezovića nipošto nije (i ne može se smatrati) tzv. ilirski/ilirički grb iz njegove »Stematografije«. Naprotiv, upravo spomenuti *trojni grbovni sustav Dalmacije, Hrvatske i Slavonije* s Bobićevih slika, stvarni je simbolički iskaz i Vitezovićeve uloge u očuvanju kontinuiteta hrvatskih reintegracijskih programa sve do preporodnoga doba.

Nastojanje oko postupne realizacije političkih, kulturnih i gospodarskih programa, što svoje ishodište imaju u životnom djelu kneza Petra Zrinskog, tijekom 18. st. trajno su prisutna na tlu Banske Hrvatske – napose kod

¹¹ Usp. Jaroslav Šidak, Počeci političke misli u Hrvata – J. Križanić i P. Ritter Vitezović (u knjizi istog autora: »Kroz pet stoljeća hrvatske povijesti«, Zagreb 1981, str. 134–147).

¹² Vjekoslav Klaić, Život i djela Pavla Rittera Vitezovića 1652–1713. (Zagreb 1914).

¹³ Usp. Ivan Kampuš – Igor Karaman, Tisućljetni Zagreb (Zagreb 1989), str. 99–110.

nosilaca protomodernizacijskih reformi u duhu prosvjetiteljstva. Potom je, uoči preporodnog pokreta, sve ove težnje objedinio i prilagodio novim društvenopovijesnim okolnostima grof Janko Drašković¹⁴ u svojoj »Disertaciji« (iz 1832. godine). Poslije revolucije 1848. taj je programski kontinuitet nastavio Eugen Kvaternik, provodeći ujedno nužna usklađivanja s modernizacijskim ciljevima građanskoga društva, a kasnije su ga preko praga našeg stoljeća prenijeli dalmatinski pravaši (Frano Supilo, Ante Trumbić), kao trajnu osnovu suvremene građanske Hrvatske.¹⁵

Spomenuti hrvatski protonacionalni/nacionalni ideološki programi već se od 18. st. na polju političkih odnosa uglavnom ne služe tzv. ilirskim/iliričkim nazivljem, pa se niti na simboličkoj (heraldičkoj) razini ne služe ni tzv. ilirskim/iliričkim grbovnim znakovljem. Umjesto toga – u duhu državnopravne tradicije – upotrebljava se trojni grbovni sustav združenih kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Naime, već od vremena poslije pogibije kneza Petra Zrinskog do preporoda, pa i kasnije, hrvatska protonacionalna/nacionalna ideologija nalazi svoj simbolički iskaz u neoheraldičkom sustavu tzv. Trojednice, kraljevinâ Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Taj trojni sustav biva postupno – kao odraz ostvarene integracije, uz središnju ulogu Banske Hrvatske – zamijenjen jedinstvenim suvremenim hrvatskim grbom.

Upotreba tzv. ilirskog/iliričkog nazivlja prisutna je do preporodnoga doba suštinski samo pri nastojanju na uspostavi objedinjenoga hrvatskog standardnog jezika, i to u smislu sinonimnih oznaka za cjelokupnost združene čakavske, kajkavske i štokavske duhovne baštine Hrvata.

Nasuprot tome, upotreba tzv. ilirskog/iliričkoga nazivlja u duhu ranonovovjekovne južnoslavenske ideologizacije ostaje na tlu Hrvatske od Vitezovića nadalje, sve do preporodnoga doba, uglavnom marginalnoga značenja. Tek će se Ljudevit Gaj, pri konstruiranju svoje zabludne jugoilirističke (pseudonacionalne) ideologije, opet obratiti toj davno preživjeloj tradiciji, pa u skladu s tim posegnuti također za odgovarajućim tzv. ilirskim/iliričkim neoheraldičkim znakovljem.

Širenje Gajeve ideologije jugoilirizma u hrvatskom društvu znatno je uvjetovano činjenicom, da joj je plodno tlo već tijekom prethodnih stoljeća pripremala težnja Katoličke crkve za uspostavom vlastitoga duhovnog/vjerskog utjecaja na prostoru balkanskoga pravoslavlja. Nastojeći time nadoknadi gubitke u srednjoj ili zapadnoj Evropi uslijed pobjede reformacijskih pokreta, Rimski Crkva ovdje je trajno razvijala opsežnu propagandnu djelatnost pod raznim vidovima unije – s osobitim uporištem na slobodnom teritoriju Dubrovačke Republike. Pritom je bitnim propagandnim sredstvom imao poslužiti prevladavajući tzv. ilirski (u stvari: štokavsko-ijekavski) jezični sustav južnoslavenskih područja u dubrovačkom zaleđu. Stoga su također na tlu Banske Hrvatske u dopreporodno i preporodno doba crkvene institucije, njihovi velikodostojnici, te napose duhovna mladež, bili skloni prigrliti za-

¹⁴ Igor Karaman, Preporod (u ediciji: »Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture«, Zagreb 1980, str. 492-499).

¹⁵ Igor Karaman, Aktualnost pravaštva Eugena Kvaternika i starčevićanska zloupotreba njegovog životnog djela (»Svjetlo« 4, Karlovac 1991, str. 10-13).

bludnu misao jugoilirizma – glorificirajući pritom upravo baroknu književnost Dubrovnika (novousvojenoga štokavsko-ijekavskog izričaja) koja je odisala duhom katoličke protureformacijske reakcije i unije.

Ali u revoluciji 1848. sučeljen sa zaoštrenim očitovanjem društvene stvarnosti na našem tlu, Gajev će jugoilirizam neslavno sići s hrvatske povijesne pozornice – zajedno sa svojim grbom. Nažalost, ostalo je ovdje ipak njegovo idejno sjeme, koje će (zahvaljujući napose ličnosti i djelu dakovačkog biskupa Josipa Jurja Strossmayera) potom prokljati i rascvati se u moderniziranu ideologiju jugoslavizma. No, ta je zabludna ideologija – umjesto polumjeseca i zvijezde Ljudevita Gaja – pronalazila sebi također drugačije, modernizirano grbovno znakovlje, sve do crvene petokrake zvijezde.

U okviru spomenutoga Strossmayerovog jugoslavizma, bitnu je sastavnicu nužno predstavljalo i naslijedovanje Gajevog ilirističkog nasilja nad hrvatskim jezikom – sa zlokobnim posljedicama izdvajanja i odbacivanja dragocjene jezične, književne te ukupne duhovne baštine čakavskoga ili kajkavskoga segmenta hrvatskog narodnog bića, kako bi se ujedno središnji i objedinjavajući štokavski segment toga bića lakše podvrgnuo potpunoj srbizaciji. Za tu svrhu Strossmayeru je poslužila zagrebačka Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, u kojoj je pod biskupovim pokroviteljstvom Đuro Daničić (vjerni učenik Vuka St. Karadžića) udario osnove i odredio smjernice »Rječniku« tzv. hrvatskog i srpskog jezika. Na tom projektu ustraje potom zagrebačka Akademija gotovo stotinu godina.

Zasljepljeni i zaglušeni ideološkom dogmom ilirizma/jugoslavizma, naši su povjesničari te knjigo- ili jezikoslovci ponajvećma pridonijeli širenju i održanju takvih zabludnih shvaćanja, što su još dulje vrijeme bila snažno prisutna podjedno u hrvatskoj znanstvenoj ili društvenoj svijesti. S toga gledišta, kritičko *historiografsko* ili *lingvističko* razotkrivanje stvarne suštine Gajevoga naslijeđa ostaje trajno aktualnom znanstvenom i društvenom obvezom.

Naprotiv, s *heraldičkoga* gledišta moglo se je donedavna svako razmatranje uloge tzv. ilirskog/iliričkog grba kao neoheraldikoga simbola za Gajevu ideologiju ilirizma, svoditi isključivo na razinu neutralne akademske rasprave. Jer, modernizirana ideologija jugoslavizma napustila je ovaj tradicionalni simbol, zamjenjujući ga drugim znakovljem.¹⁶

Za hrvatski prostor ostao je tako tzv. ilirski/ilirički grb od Gajevih vremena simbolom njegove jugoilirističke ideologije. Zato se jedino u tom smislu može i mora interpretirati također začudna pojava, da su naši suvremeni ustavotvorci – oblikujući novo grbovno znakovlje Republike Hrvatske – u taj neoheraldčki (ideološki) »minigrbovnik« odjednom uključili i simbol Gajevog zabludnog misaonog sustava. Takvo simboličko ponovno podređivanje sudbine Hrvatske i hrvatskog naroda zabludi ilirizma (jugoslavizma) oduzima, dakako, raspravi o povijesti tzv. ilirskog/iliričkoga grba dosadašnji neu-

¹⁶ Samo kao »kuriozum« može se još ovdje spomenuti, kako je monarhistička Jugoslavija (u troplemenskom nizu srpskoga, hrvatskoga i tobožnjega slovenskoga grba) svojim slovenskim podanicima bila podarila upravo tzv. ilirsko/iliričko znakovlje: polumjesec i zvijezdu. Možda se time htjelo oživjeti uspomenu na nekadašnje dodire dinastičkoga praroditelja vožda Karardorda s francuskim vlastima na slovenskom području Napoleonovih Ilirskih provincija.

tralni akademski karakter. Naprotiv, svaka takva (heraldička, historiografska ili lingvistička) rasprava nužno danas ponovno tvori sastavnicu aktualnoga društveno-političkog i nacionalno-ideološkog određivanja glede budućnosti Hrvata i Hrvatske.

Zusammenfassung

DIE HERALDIK UND DIE HISTORIOGRAPHISCHEN MYTHEN ÜBER DIE (PROTO)NATIONALE IDEOLOGIE BEI DEN KROATEN

Bei der unlängst veröffentlichten Reproduktion zweier umfangreichen heraldischen Denkmälern aus dem kroatischen kulturhistorischen Erbgut (des handschriftlichen Wappenbuches der Familie Ohmučević und das druckschriftlichen heraldischen Sammelwerks des Paulus Ritter Vitezović), schrieb Dr Ivo Banac einen entsprechenden einführenden Beitrag unter dem Titel »Symbole der Identität: Heraldik und die nationalen Ideologien bei den Süd-Slawen« (vgl. Ivo Banac, Wappen – Symbole der Identität; GZH – Zagreb, 1991). Zu solchem Anlass, in dieser Studie betrachtet der Verfasser die Verwendung und die Rolle der Heraldik, der heraldischen Symbolen oder der verschiedenen Wappengebilden zur Vorstellung der protonationalen und nationalen ideologischen Programme bei den Kroaten; daneben gibt er sowohl eine kritische Analyse der bisherigen unadäquaten Interpretationen (bzw. der historiographischen Mythen) welche diesbezüglich in der kroatischen Geschichtsschreibung bestehen.

Mit besonderer Aufmerksamkeit weist der Verfasser auf die Unterschiedlichkeiten zwischen *den ursprünglichen heraldischen Wappengebilden* – sowohl den mittelalterlichen, wie auch den neuzeitlichen – welche vorwiegend grundsätzlich mit der geschichtlichen Realität der relevanten politischen Situationen übereinstimmen, und *den verschiedenen neoheraldischen Wappengebilden* welche von der frühen Neuzeit besonders eben an dem slawischen Süden entstehen als (gegenüber der geschichtlichen Realität meistens missgestimmten) symbolischen Programmhinweise der bestimmten protonationalen, nationalen, pseudonationalen integrierenden Ideologien.

Durch solchem analytischen Beitritt stellt der Verfasser dar, wie es in der kroatischen Gesellschaft vom J. 1650 bis zum J. 1850 *die illyrier/illyrische Nomenklatur* (zum Unterschied gegenüber dem ihren früheren südslawischen Inhalten) vorwiegend einen Anwendungswert bei der Bezeichnung der Be-

strebungen zur kroatischen protonationalen und nationalen Integrierung bekam; wobei es deswegen auch als die geeignete Wappensymbolik (anstatt der traditionellen illyrier/illyrischen Symbolen: des Halbmonds mit dem Stern) *ein entsprechendes neoheraldisches Wappengebilde* verwendet wurde – von einer Reihe der kroatischen historischen regionalen Wappen zusammengestellt. Somit blieb es im Laufe des XIX-XX. Jh auf dem kroatischen Boden das illyrier/illyrische Wappen (der Halbmond mit dem Stern) ein heraldisches Symbol ausschliesslich zur Bezeichnung der Ljudevit Gaj's illyrojugoslawistischen ideologie aus dem Vormärz.